
СЕМЕРЯК Н.В.,
асистент, кафедра початкової
та дошкільної освіти,
факультет педагогічної освіти,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна

*Учитель як фахівець живе доти, доки вчиться;
щойно він перестає вчитись у ньому помирає вчитель.*
К.Д.Ушинський

РОЛЬ САМООСВІТИ ТА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ ЗРОСТАННІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито зміст понять «самоосвіта» та «самовдосконалення» у контексті процесу розвитку професійної компетентності викладача вищої школи. Розглянуто загальні теоретичні засади самоосвіти та етапи підготовки до самовдосконалення.

Ключові слова: самоосвіта викладача вищої школи, самовдосконалення, професійне зростання, самостійне підвищення кваліфікації.

В статье раскрыто содержание понятий «самообразование» и «самосовершенствования» в контексте процесса развития профессиональной компетентности преподавателя высшей школы. Рассмотрены общие теоретические основы самообразования и этапы подготовки к самосовершенствованию.

Ключевые слова: самообразование преподавателя высшей школы, самосовершенствование, профессиональный рост, самостоятельное повышение квалификации.

In the article maintenance of concepts "self-education" and "self-perfection" is exposed in an user of development of professional competence of teacher of higher school structure. General theoretical principles of self-education and stages of preparation are considered to self-perfection.

Key words: *self-education of teacher of higher school, of self-perfection, professional increase, independent in-plant training.*

В умовах стрімкого розвитку держави та змін у світі сучасному суспільстві потрібні професійно компетентні фахівці, що вміють швидко адаптуватися до змін, здатні до ризику, прийняття рішень, налаштовані на успіх.

Парадигма сучасної освіти визначає нові змістовно-ціннісні орієнтири освітнього процесу. Саме тому завданням навчально-виховної роботи вже є не просто надання людині певної суми знань, а її розвиток, становлення особистості, формування мотивації до самонавчання та навичок саморозвитку, самоактуалізації.

Забезпечити підготовку освічених, творчих і комунікабельних випускників вищих навчальних закладів можуть викладачі які є професійно компетентними, з високим рівнем педагогічної мотивації, здатні до самоосвіти та постійного саморозвитку. Професійне становлення педагога – це процес, що триває протягом життя й професійної діяльності.

Важливого значення самоосвіті надавав Г.С. Сковорода, який відзначав: «...якщо хочеш виміряти небо, землю та море, починай з виміру себе». Самопізнання він розглядав не як самоціль, а як «міцну зброю морального само-

вдосконалення, усвідомлення людиною своєї ролі, свого місця у природі та суспільстві». Пізнавати себе самого, віднайти у самому собі особистість – ось до чого завжди закликав філософ. Г.С. Сковорода підкреслював, що «самопізнання духовно перевтілює людину із раба своїх звичок та пристрастей у «справжню», «духовну» людину. Ті ж з нас, хто не займається самоосвітою, мало чим відрізняються від тварин та втрачають свою людську сутність» [11, с.154].

В. О. Сухомлинський був переконаний, що самоосвітня діяльність має починатися із самопізнання. Педагог повинен вивчити себе як особистість, навчитися порівнювати себе з іншими, спостерігати за собою ніби збоку. Він стверджував, що девіз самопізнання добре виражений у словах Ф.М. Достоєвського: «Знайди себе в собі, підкори себе собі, оволодій собою!» [12, с. 53].

Мета статті – розкрити важливість самоосвіти та самовдосконалення викладача вищої школи.

Самоосвіта і самовдосконалення викладача вищої школи є тривалий час предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Проблематика самоосвіти висвітлена у працях Г.С. Сковороди,

Н. В. Бухлова, С.У. Гончаренка, В.І. Лозової, В.О. Сухомлинського, О. М. Отич та ін.

В.О. Сухомлинський вважав, що джерелом і рушійною силою самоосвітньої діяльності педагога є потреба в знаннях: «знати більше, ніж я знаю сьогодні». Учений зазначав, що суттєвими причинами, які породжують цю потребу, є вимоги, які висувають до педагогів керівники, колеги по роботі, батьки, а особливо вихованці. Педагог наголошував: «Учень повинен бачити в учителів розумну, знаючу, думаючу, закохану в знання людину. Чим глибші знання, чим ширший кругозір, ширша всебічна наукова освіченість учителя, тим більшою мірою він не тільки вчитель, а й вихователь» [12,с.49].

Попри різні визначення поняття самоосвіти, більшість науковців сходяться на думці, що самоосвіта є невід'ємною складовою неперервної освіти. Незважаючи на актуальність та значущість питання самоосвіти та самовдосконалення є малодослідженими і потребують постійної уваги.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає нам змогу розкрити значення терміну «самоосвіта». Так, С.У. Гончаренко стверджує, що самоосвіта – це освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Самоосвіта є невід'ємною частиною систематичного навчання, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань [2,с.296].

Як зазначає О.М. Отич, «самоосвіта – це неперервний процес саморозвитку та самовдосконалення педагогів. Самоосвіта педагога є основною формою підвищення професійної педагогічної компетентності, яка полягає в удосконаленні знань та узагальненні педагогічного досвіду шляхом цілеспрямованої самоосвітньої роботи.

Творчому зростанню вчителя сприяє постійна самоосвітня діяльність у поєднанні зі стимулюючими чинниками»[8, с.4-5].

На думку Н.І. Мачинської, «займатися самоосвітою – необхідно власною цілеспрямованою пізнавальною діяльністю. Самоосвіта педагога – умова його успішної професійної діяльності, основними мотивами якої є: щоденна робота з інформацією; бажання творчості; стрімкий ріст сучасної науки, особливо психології та педагогіки; зміни, які відбуваються в житті суспільства; конкуренція; суспільна думка; матеріальне стимулювання; інтерес – вчитися просто дуже цікаво. Умови здійснення самоосвіти: здійснюється добровільно; свідомо; планується, керується та контролюється самою людиною» [6,с.14].

Проблема самоосвіти та самовдосконалення є об'єктом дослідження психологів. Так Н.В. Бухлова зазначає, що кожна особистість потребує досягнень. Прагнення успіху – процес керований, а бажання самовдосконалення – природне, дане нам від народження. Та не слід забувати, що самоосвіта педагога не повинна ґрунтуватися лише на знаннях, здобутих у вищих навчальних закладах. Потрібно ознайомлюватися з новітніми педагогічними та психологічними дослідженнями, шукати нових напрямів у методиці та організації навчально – виховного процесу, розглядати на високому науковому рівні педагогічні проблеми. На думку дослідниці, самоосвіта – це усвідомлена потреба в постійному вдосконаленні власної професійної діяльності з акцентом на її соціалізацію, на створення умов для розвитку особистісно і соціально значущих якостей особистості, постійна діяльність педагога, спрямована на розширення й поглиблення знань і вмінь, підвищення рівня пред-

метної підготовки. Та здійснювати цю підготовку слід поетапно:

- самоусвідомлення та прийняття рішення щодо самовдосконалення;
- планування та вироблення програми самовдосконалення;
- безпосередня практична діяльність щодо реалізації поставлених завдань, пов'язаних із роботою над собою;
- самоконтроль та самокорекція цієї діяльності;
- самооцінка [9, с.234].

Педагог повинен виразно уявляти, що самовдосконалення - це глибоко індивідуальний процес, який не терпить шаблонів, стереотипів, жорстких рамок. А оскільки навчити самого себе значно складніше, ніж когось, самоосвіта передбачає методичний супровід, який має бути багаторівневий і обов'язково – поступовий. Отже, самоосвіта педагога характеризується такими ознаками:

- самоосвіта як процес пізнання передбачає не просте закріплення професійних знань і засвоєння уже відомої наукової інформації, а має на меті одержання нових наукових методичних знань, практичних навичок;
- самоосвіта повинна бути безупинною, поповнення нових знань може здійснюватися на основі попередньої підготовки педагогів;
- самоосвіта повинна сприяти оволодінню педагогом застосування професійних знань у його практичній діяльності.

До найбільш поширених форм самоосвіти викладача слід віднести: науково-дослідницьку діяльність за обраним науковим напрямом, вивчення наукової, фахової, методичної та навчальної літератури; написання

монографій, підручників, посібників; вивчення досвіду колег; підготовка до занять, розробка нових методик проведення занять і практична апробація нових технологій, форм та методів навчання.

Сучасний розвиток інформаційних технологій дає великі можливості для підвищення кваліфікаційного рівня вчителів та їхньої культури. І особливе значення при цьому набуває значне поширення мережі Інтернет.

Використання всесвітніх інформаційних ресурсів, що стають доступними завдяки інтернету, визначає істотний вплив на процеси самоосвіти й пізнання. Як зазначає Б.С. Набока, використання мережевої технології закладає базу для створення розгалуженої системи дистанційної освіти. А це дає змогу залучати до науково-методичної та самоосвітньої роботи широкі верстви педагогів [7, с.36-38]. Самостійно підвищувати свою кваліфікацію можна за допомогою Інтернет ресурсів та інформаційно-комунікативних технологій, наприклад дистанційні курси, інтернет-семінари, інтернет-конференції, педагогічні форуми та ін.

Ресурси мереж надають викладачам такі можливості:

- використання відкритих безкоштовних електронних ресурсів;
- самостійне створення мережевого навчального змісту;
- участь в інтернет-конференціях, форумах, вебінарах, майстер-класах.
- Характерними перевагами самоосвіти в дистанційному режимі викладачів є:
- можливість навчатися «без відриву від виробництва»,
- можливість реалізації прискореного варіанту здобуття освіти;
- не витрачати коштів та часу на

поїздки до навчального закладу, в інше місто, країну;

- можливість навчатися у зручний час, у зручному місці;
- можливість навчатися за індивідуальним планом чи програмою;
- об'єктивна система оцінювання знань;
- можливість застосувати одержані знання на практиці;
- можливість отримати консультації викладачів та обговорення проблем на форумах та ін.

Професійне самовдосконалення викладача вищої школи може відбуватися у двох формах – самоосвіта і самовиховання. Саме ці складові забезпечують розвиток професійно значущих якостей, професійну самореалізацію викладача та детермінуються такими особистісними факторами, як мотивація досягнення і професійна самосвідомість.

Саме від викладача вищого навчального закладу сьогодні вимагається здатність налагоджувати ефективну педагогічну взаємодію, за допомогою дистанційного навчання, соціальних мереж, застосування презентацій, черпаючи інформацію із зарубіжних інформаційних джерел [4, с.4-5]. А для цього педагог повинен постійно зростати та удосконалювати свій професіоналізм.

Самовдосконалення особистості викладача вищої школи на сьогодні стає провідним засобом і пріоритетною метою освіти. Цим визначається необхідність перегляду змісту, форм та методів професійної підготовки з орієнтацією на таку «модель фахівця», коли головним стає формування такої особистості, що розвивається, що готова самостійно поповнювати свої знання після навчального закладу.

Н.М. Лосева зазначає, що самовдосконалення – це процес свідомого управління особистістю розвитком

своїх якостей, здібностей [5, с. 45].

На думку, В.М. Гриньової, самовдосконалення також є процесом, але таким, що має ряд додаткових характеристик: свідомий, цілеспрямований, такий, що сприяє підвищенню рівня власної компетентності, розвитку значущих властивостей, ціннісних орієнтацій відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов діяльності та особистої програми розвитку «Я-концепції», що передбачає сформованість досконалого рівня культури

[3, с. 256].

За твердженням І.Чемерілової, професійне самовдосконалення – цілеспрямована, систематична, високоорганізована і творча діяльність, яка міститься в самостійному заглибленні і розширенні професійно-педагогічних знань, розвитку педагогічних вмінь, здібностей і професійно-значущих якостей особистості і має на меті неперервне зростання педагогічної майстерності та особистісне самовдосконалення [13, с.37].

Самовдосконалення професіоналізму педагогічної діяльності здійснюється шляхом об'єктивного самооцінювання та самоаналізу, самоконтролю у процесі педагогічного спілкування. Розглядаючи професіоналізм знань як міру оволодіння педагога цілісною системою фахових знань, психолого-педагогічних, методичних, загальних та рефлексивних, можна зазначити, що несформованість хоча б одного переліку знань, веде до несформованості професіоналізму знань, а це, у свою чергу, призводить до непрофесіоналізму педагогічної діяльності загалом [10, с.63].

На якому б етапі життєвого досвіду та професійного шляху не перебував педагог, він ніколи не може вважати власну освіту завершеною, а саме професійну компетентність повністю

сформованою. Сьогодні кожен учитель самостійно вивчає найважливіші аспекти своєї майстерності, цьому значною мірою сприяє діагностика професійних труднощів та успіхів педагога. Займаючись самоосвітою можна побачити, що багато перешкод у власному розвитку лише здаються не перекорними.

Сучасна педагогіка має потребу у висококваліфікованих фахівцях, які здатні творчо підходити до організації навчально-виховного процесу та досягати високих якісних результатів. Основним напрямом удосконалення рівня професійної компетентності викладача є професійне самовдосконалення шляхом цілеспрямованої самоосвітньої діяльності. Тому лише за умови наполегливої праці над собою та правильно поставленої мети педагог може досягти педагогічної майстерності – професійного вміння оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності, спрямувати їх на всебічний розвиток та удосконалення особистості, що забезпечує високу організацію педагогічного процесу. Педагогічна майстерність характеризується високим рівнем розвитку спеціальних узагальнених вмінь, і, звичайно, суть її – в особистості викладача, його позиції, здатності керувати діяльністю на високому рівні.

Основною умовою розвитку професійної майстерності є повне залучення до того, що треба робити тут і зараз, мобілізувати себе на повну відповідь, поглиблений інтерес, захоплення справою. Має значення місце і роль професійних цінностей у структурі ціннісно-сислової сфери особистості, глибоке розуміння сенсу своєї праці. Важливим є також відповідальність за результати своєї діяльності.

Так, Н.В. Бухлова пропонує розглядати самоосвітню діяльність як сукуп-

ність декількох «само-»:

- самооцінка – вміння оцінювати свої можливості;
- самооблік – вміння брати до уваги наявність своїх якостей;
- самовизначення – вміння вибрати своє місце в житті, у суспільстві, усвідомити свої інтереси;
- самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце та діяльність;
- самореалізація – реалізація особистістю своїх можливостей;
- самокритичність – вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи;
- самоконтроль – здатність контролювати свою діяльність;
- саморозвиток – результат самоосвіти [1, с.24].

Отже, постійне самовдосконалення є важливим засобом професійного розвитку, підвищення ефективності педагогічної діяльності та педагогічної майстерності. Педагогічні працівники повинні бути здатними до постійного самовдосконалення, орієнтованого на відповідність вимогам сьогодення. Нові реалії педагогічної дійсності, зумовлені кардинальною зміною суспільних відносин висувають необхідність вибудовувати свої особистісні цінності, визначати чіткі життєві й виробничі цілі.

Подальшого дослідження потребує виявлення проблеми самоосвіти та самовдосконалення викладача вищої школи у зарубіжних публікаціях; перспективи подальших досліджень пов'язуємо зі створенням методичних вказівок та рекомендацій щодо пошуку ефективних напрямів професійного самовдосконалення фахівців упродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бухлова Н. В. Як навчити учня вчитися: поради та рекомендації / Н. В. Бухлова. – Київ: Шкільний світ, 2007. – 128 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 375 с.
3. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспект [Текст]: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Гриньова Валентина Миколаївна. – К., 2001. – 416 с.
4. Кубелко Г. І. Роль самоосвітньої діяльності у професійному зростанні вчителя / Г. І. Кубелко. – Товстолуг, 2013. – 21 с.
5. Лосєва Н. М. Саморозвиток викладача вищої школи : навч. посібн. / Н. М. Лосєва. – Донецьк : Дон НУ, 2003. – 336 с.
6. Мачинська Н.І. Акмеологічна модель сучасного педагога/ Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Випуск 135.- с.14
7. Набока Б. Інтернет-технологія як фактор підвищення кваліфікації вчителів / Б. Набока. // Шлях освіти. – 2001. – №1. – С. 36–38.
8. Отич О. М. Майстерність вчителя гарантія якості освіти / О. М. Отич. // Освіта. – 2014. – №47. – С. 4–5.
9. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів /Подоляк Л.Г.,Юрченко В.І. – К.: ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320с.
10. Савчин М. В. Педагогічна психологія: навч. посіб. / М. В.Савчин. – К.: Академвидав, 2007. – 424 с.
11. Сковорода Г. С. Разговор о том: узнай себе: повне зібрання творів: у 2-х т. - К., 1973. - т. 1. - 154-200с.
12. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
13. Чемериловa И. А. Формирование готовности будущего педагога к профессиональному самосовершенствованию [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика” / И. А. Чемериловa. – Чебоксары, 1999. – 22 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Buhlova N. V. Yak navchiti uchnya vchitisya: poradi ta rekomendatsiyi / N. V. Buhlova. – Kyiv: Shkilnyi svet, 2007. – 128 s.
2. Goncharenko S. U. Ukrayinskiy pedagogichniy slovník / S. U. Goncharenko. – Kyiv: Libid, 1997. – 375 s.
3. Grinova V. M. Formuvannya pedagogichnoyi kulturi maybutnogo vchitelya: teoretichniy ta metodichniy aspekt [Tekst]: dis. ... doktora ped. nauk : 13.00.04 / Grinova Valentina Mikolaivna. – K., 2001. – 416 s.
4. Kubelko G. I. Rol samoosvitnoyi diyalnostI u profeslynomu zrostanni vchitelya / G. I. Kubelko. – Tovstolug, 2013. – 21 s.
5. LosEva N. M. Samorozvitok vikladacha vischoyi shkoli : navch. poslbn. / N. M. LosEva. – Donetsk : Don NU, 2003. – 336 s.

6. Machinska N.I. Akmeologichna model suchasnogo pedagoga/ NaukovI zapiski. SerIya: pedagogIchnI nauki. Vipusk 135.- c.14
7. Naboka B. Internet-tehnologIya yak faktor pldvoischennya kvalIfkatsIyi vchitelIv / B. Naboka. // Shlyah osvIti. – 2001. – #1. – S. 36–38.
8. Otich O. M. MaysternIst vchitelya garantIya yakostI osvIti / O. M. Otich. // OsvIta. – 2014. – #47. – S. 4–5.
9. Podolyak L.G. PsihologIya vischoYi shkoli: Navchalniy posIbnik dlya magIstrantIv I asplrantIv /Podolyak L.G., Yurchenko V.I. – K.: TOV “FII-studIya”, 2006. – 320s.
10. Savchin M. V. PedagogIchna psihologIya: navch. posIb. / M. V.Savchin. – K.: Akademvidav, 2007. – 424 s.
11. Skovoroda G. S. Razgovor o tom: uznay sebe: povne zlbrannya tvorIv: u 2-h t. – K., 1973. – t. 1. – 154-200s.
12. Suhomlinskiy V. O. Pavliska serednya shkola / V. O. Suhomlinskiy // Vibr. tv. : v 5 t. – K. : Rad. shk., 1977. – T. 4. – S. 7–390.
13. Chemerilova I. A. Formirovanie gotovnosti buduschego pedagoga k professionalnomu samosovershenstvovaniyu [Tekst] : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 „Obschaya pedagogika” / I. A. Chemerilova. – Cheboksaryi, 1999. – 22 s.